

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Cilt: 6, Sayı: 1, 2017
Sayfa: 128-139

Received/Geliş: Accepted/Kabul:
[13-12-2016] – [10-02-2017]

Hayrettin Ziya Taluy'un "Küçük Bir Gezginin Serüvenleri" Serisinde Anadolu'nun Temsili

Şener Şükrü YİĞİTLER

Ar. Gör., Bitlis Eren Üniversitesi FEF, Türk Dili ve Edebiyatı
RA. ,Bitlis Eren Univ. Faculty of Arts and Sciences
ssyigitler@gmail.com

Öz

Cumhuriyet'in ilanının ardından, yönetici kadrolar ulusal bir dil ve tarih anlayışı üretmeye gayret ettikleri kadar, sınırları çok taze çekilmiş toprakların da ulusal bilince sahip, modern sakinleri tarafından "vatan" olarak benimsenmesine özen gösteriyorlardı. Bu amaçla yeni rejimin ilk yıllarında coğrafya kongreleri düzenlenmiş, ders müfredatları millileştirilmiş; bir yandan imparatorluk bakiyesinin haritaları çıkartılırken diğer yandan saha çalışmaları yürütülmüştür. Bu makalede incelenen Cumhuriyet rejiminin ilk yetişmiş bürokratlarından Hayrettin Ziya Taluy da küçük okurlar için kaleme aldığı beş romandan oluşan "Küçük Bir Gezginin Serüvenleri" serisinde Cumhuriyet'in tasarladığı "vatan imgesi"ni ve "ideal çocuk" pedagojisini birlikte işlemiştir. Bu makalede, Hayrettin Ziya Taluy'un "Küçük Bir Gezginin Serüvenleri" serisinde Anadolu'nun doğal bir çevre olarak değil, harita üzerinde "mahdut" bir vatan olarak temsil edilmesi ve bunun resmi ideolojiden yansımaları ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hayrettin Ziya Taluy, Çocuk Romanları, İdeal Çocukluk, Coğrafya, Vatan, Doğa.

Representation of Anatolia in Hayrettin Ziya Taluy's "Adventures of a Little Traveler" Series

Abstract

After Turkish Republic was proclaimed, ruling class endeavored to produce a national language and history perception, and paid special heed to make its modern residents see the lands, which had just been enclosed, as their "homeland". With this design, in early years of new regime geography congresses were held, curricula were nationalized, and while maps of what had remained of Ottoman Empire were being prepared field works were done. Hayrettin Ziya Taluy, one of the first bureaucrats of Republic generation, in his five-novel-series titled "Adventures of a Little Traveler" used "homeland image", defined by official ideology, and "ideal childhood" together. This article discusses representation of Anatolia mostly as an "enclosed" homeland on map, not as a natural environment in Hayrettin Ziya Taluy's "Adventures of a Little Traveler" series, together with its reflections from official ideology.

Keywords: Hayrettin Ziya Taluy, Children Novels, İdeal Childhood, Geography, Homeland, Nature

Giriş

Yeni kurulan cumhuriyet rejimi bir ulus-devlet teşkilatlanmasına gitme konusundaki kararlılığını çeşitli yasa ve bunları uygulamaya dönük inkılaplarla şüpheye bırakmayacak şekilde gösterdiğinde 1920'li yıllar henüz yeni sona ermiştir. Başta, Doğu Anadolu olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerinde ortaya çıkan isyanların doğrudan etkisinin aranmasının doğru olacağı bu süreç, resmi ideolojinin kendini korumak ve homojen bir Türk kimliği yaratmak adına sosyal, siyasal, kültürel ve bilimsel alanlarda daha güçlü ve kararlı bir yapılanmaya girdiği 1930'lu yılların başını bir milat olarak imler. Yönetici kadronun ve onun etkisindeki aydın/elit kesimin Türkçe ve Türk tarihi konularındaki hassasiyeti bunun en önemli göstergesidir.

Resmi ideolojinin bilimsel alandaki ilk kayda değer adımı olarak, 1923 Nisan 1930 tarihli Türk Ocakları Kurultayı'nda Türk tarihini bilimsel metotlarla araştırmak ve elde edilen bilgileri halka mal etmek amacıyla milletvekilleri, tarih profesörleri ve müze müdürlerinden meydana gelen 16 kişilik Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti oluşturulmuştur. Cumhuriyet bürokrasisinin önde gelen isimlerinin bulunduğu heyet¹ aynı yıl içinde *Türk Tarihinin Ana Hatları* (1930) adlı bir eser meydana getirmiştir. Kitabın ileri sürdüğü olgular arasında Uzakdoğu, Hint, Çin, Mezopotamya, Mısır, Ege, Latin, Akdeniz ve Anadolu medeniyetlerinin Türkler tarafından kurulduğu; bu medeniyetlerin söz konusu alanlara Türkler tarafından Orta Asya'dan taşındığı; Etiler, Sümerler, Hititler, Etrüsklerin vb. Türk oldukları gibi bilimsellikten uzak ve determinist görüşler bulunmaktadır. Nitekim kitap ilmî görüşlerine başvurulmak üzere dağıtıldığı kişilerden bir kısmının yoğun tepkisini almış, bunun üzerine kitabın çoğaltılmasından vazgeçilerek yalnızca "Türk Tarihine Methal" ve "Orta Asya" bölümleri birleştirilerek *Türk Tarihinin Ana Hatları Methal Kısmı* (1931) adı altında 30.000 adet basılarak okullara dağıtılması yoluna gidilmiştir.

Türk Ocakları'nın kapatılıp yerlerine Halkevleri'nin açılmasının ardından (1931) faaliyetlerine son verilen Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti, 12 Nisan 1931'de kurumun resmî kuruluş tarihine işaret eden Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'ne dönüşmüş, cemiyetin adı 1935'te Türk Tarihi Araştırma Kurumu, daha sonra Türk Tarih Kurumu olarak değişmiştir. Ertesi yıl, 2-11 Temmuz 1932 tarihleri arasında Ankara'da düzenlenen Birinci Türk Tarih Kongresi'nde hemen bütün tebliğlerde coşkuyla savunulan Türk Tarih Tezi, kongrenin açılış konuşmasını yapan Maarif Vekili Esat Beyefendi (Sagay) Türk tarihinin gerek yerli gerek yabancı eserlerde kasıtlı olarak karartıldığını

¹ Kitapta isimleri verilen yazarlar şunlardır: "Afet Hanım, (Prof. Dr. Afetinan), Mehmet Tevfik, (Bıyıkoglu), Samih Rifat, Yusuf Akçora, Dr. Reşit Galib, Hasan Cemil (Çambel), Sadri Maksudi (Arsal), Semseddin (Günaltay), Vasıf (Çınar), Yusuf Ziya (Özer)... tarafından tercüme ve telif yolları ile" [hazırladığı,] "Türk Tarihi Heyetinin başka azalarına ve mevzu ile ilgili zatlerin mütalaa ve tenkit nazarlarına arz olunmak üzere yalnız 100 adet bastırıldı" belirtilmektedir. *Türk Tarihinin Ana Hatları* (İstanbul: Devlet Matbaası, 1930), s. iv.

belirttikten sonra, "...Asiyada Çin, Hint ve Mukaddes Yurt edindikleri Anadolu'da Eti, Mezopotamya'da Sumer, Elâm, nihayet Mısır, Akdeniz ve Roma medeniyetlerinin esaslarını kurmuşlar, ve bugün yüksek medeniyetlerini takdir ve takip ettiğimiz Avrupa'yı o zamanlar mağara hayatından kurtarmışlardır"² sözleriyle desteklenmiştir.

Benzer şekilde, inşa dönemi resmî ideolojisi bir diğer "bilimsel" varoluş mücadelesini dil alanında vermiştir. Güneş Dil Teorisi'ni "sözdebilimler"e (*pseudoscience*) yaklaşırın içeriği ve yapısı, Türk Dil Kurumu'nun kuruluşu ve çalışmalarında da kendini belli etmektedir. TDK'nın kuruluşunun TTK'yı ortaya çıkaran süreçler ile benzer bir kronoloji izlemesi bunun göstergesidir. Türk Tarih Tezi ile Güneş-Dil Teorisi bileşik kaplar kanunundaki kapalı sistemler gibi birinin açık bıraktığı alanı diğerinin doldurması üzerine kurulmuş "sözde bilimsel" tezlerdir. İki tez arasındaki paralellikler kronolojik olmanın ötesinde ideolojiktir.³ Sonuç olarak, bu karşılıklı ve kısır devridaim ilişkisi Cumhuriyet'in ilk yıllarına işaret eden "kapalı toplum" modelini "bilimsel" iddialarla üretecek şekilde çalışıyordu. Gerçekten de, Erken Cumhuriyet'in bütün kurumları her anlamda bu kapalı toplumu üretmek üzere tasarlanmış görünümü veriyordu.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Coğrafya Bilimi ve Eğitimi

Erken Cumhuriyet döneminde coğrafyanın bir bilim ve eğitim malzemesi olarak dil ve tarih alanlarından çok sonra ulus-devletçi envantere dâhil olduğu görülür. Sezgi Durgun coğrafya biliminin Cumhuriyet dönemindeki gelişim sürecini incelediği kapsamlı çalışmasında Cumhuriyet döneminde düzenlenen ilk coğrafya kongresinin dil ve tarih kongrelerinden 10 yıl sonra gerçekleştiğini kaydederek bu alandaki görece gecikmenin sebeplerini ve sonuçlarını mercek altına alır. Durgun, örneğin, Birinci Tarih Kongresi kadar tartışma yaratmadığını düşündüğü Coğrafya Kongresi'nin açılış konuşmasını yapan ve aynı zamanda kongre başkanlığını yürüten dönemin Maarif Vekili H. Âli Yücel'in coğrafya konusunda her anlamda yaşanan gecikmeden, örneğin, coğrafi adlar ve alanda kullanılan terimler konusunda o güne kadar standartlaşmaya bile gidilememiş olmasından yakındığını kaydeder.⁴

Coğrafi bilginin ulusallaşmasıyla ilgili olarak coğrafyanın ilk başta "askeriyenin ve yönetici seçkinlerin" tekelinde olduğunu, ardından, "ulus-devlet inşası ile vatan bilinci üretmenin aracı"na dönüştüğünü kaydeden Durgun, bu hedeflere ulaşılması bakımından hedefine mutasavver "ideal Türk çocuğu"nu yerleştiren bir "okul coğrafyası söylemi"nin ve buna bağlı

² *Birinci Türk Tarihi Kongresi, Konferanslar, Müzakere Zabıtları* (Ankara: Maarif Vekâleti, 1932), s. 6.

³ Örneğin, Güneş Dil Teorisi'yle Türk Tarih Tezi arasında kurulan organik bağlar için bkz. İbrahim Necmi Dilmen, "Güneş-Dil Teorisinin Ana Hatları", *Üçüncü Türk Dil Kurultayı, Tezler Müzakere Zabıtları* (İstanbul: Devlet Basımevi, 1937), s. 64-65.

⁴ Sezgi Durgun, *Memalik-i Şahane'den Vatan'a* (1. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), s. 232.

olarak öğrencilere ders metinlerini yegâne ve nihai bilgi olarak sunan bir "okul söylemi"nin doğduğunu ifade eder.

Türkiye coğrafyasının okullarda kurumsallaşmasında 1941'deki kongreyi bir kerteriz noktası olarak belirleyen Durgun, kongreden önce ve kongreden sonraki dönemde hassasiyetlerin ve odak noktalarının büyük oranda değiştiğini gözlemler. Buna göre, kongreden önce öne çıkan konular arasında Türklüğün coğrafi sınırlarının belirlenmesi, medeniyet vurgusu, Orta Asya ile Anadolu arasında kurulmaya çalışılan fiziki ve beşeri devamlılık ve yeni çizilen ulusal sınırlara yönelik "kartografik endişe" zikredilir.⁵ İkinci dönemde ise nüfus ve ulus, ekonomik coğrafya, yeryüzünde Türklerin dağılımı gibi konular belirginleşir. Bu iki döneme yönelik genel bir değerlendirme yapıldığında, ortak bir özellik olarak ulus bilincinin resmî coğrafya kurgusu üzerinden güçlendirilmeye çalışıldığı görülür. Bununla birlikte farklılıklar da söz konusudur. Örneğin, birinci dönemin ilk yarısında henüz nüfus ve ulus tanımlarında homojen bir Türklük vurgusuna rastlanmaz. Azınlıklar konusunda çoğulcu bir dil kullanılmakla birlikte, Turancı yaklaşımlar ve Türkçülüğe dair referanslar varlığını korur. Birinci dönemin ikinci yarısında ise okul söyleminde Türk Tarih Tezi'nde ortaya atılan görüşlerin egemen hale geldiği görülür. Aynı dönemde, iki dünya savaşı arasında ülke sınırlarına yönelik tehdit algısının diri tutulduğu, komşu ülkelerin "düşman" olarak tanımlandıkları dikkati çeker. Coğrafya Kongresi'nden sonraki dönemde okul söyleminde kartografik endişenin azaldığı ve bunun yerine ekonomik coğrafyaya ağırlık verilmeye başladığı görülür. Farklı coğrafi bölgelerde üretilen madenler, zirai ürünler ve hayvansal ürünler öne çıkan unsurlardır.⁶

Coğrafya, resmî ideolojinin zihinlere yerleştirilmesini arzuladığı söylemini kurmakta geç kaldığı bir alandır. Bununla birlikte, Türkiye'nin ulus-devleşme sürecinde bir disiplin alanı olarak gelişimini dil ve tarih alanlarının bir adım gerisinden gelerek tamamlayan bu alan, resmî ideolojinin genel konturlarına uyum konusunda oldukça başarılıdır. Birinci İcra Vekilleri Heyeti'nin eğitim programından başlayarak örneklerini verdiği bir dizi eğitim programında ulusal unsurların temsilinin her düzeyde artırıldığını tespit eden Kaplan, bol miktarda yabancı düşmanlığı ve militarizm örneği belirlediği bu programlar ışığında erken Cumhuriyet döneminde izlenen "tek tip" eğitim politikalarıyla aşırı milliyetçi, eleştirel bakış açısından ve enternasyonal değerlerden uzak, faydacı, dogmatik nesiller yetiştirmenin ve böylelikle "tek bir milliyetçi ideolojiyle yoğrulmuş türdeş [homojen-mütecanis] bir toplum" üretmenin amaçlandığını söyler.⁷ Gerçekten de, resmî söylem tarafından üretilen bilginin tekliğini ve meşruluğunu tartışmasız kabule dayalı erken Cumhuriyet dönemi coğrafya eğitimi, bir bütün olarak düşünüldüğünde, Yves Lacoste'un deyimiyle

⁵ Durgun, ss. 264-284.

⁶ Durgun, s. 293-294.

⁷ İsmail Kaplan, *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi* (7. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), s. 141.

“ulusal ideolojiyi daha iyi aşlamak” üzere planlanmış, eksiksiz bir “okul coğrafyası”⁸ görünümü verir.

Hayrettin Ziya Taluy’un Anadolu’su

Hayrettin Ziya Taluy, Beşiktaş Gazi Osman Paşa Sultanîsi’ni ve 1925’te Mülkiye Mektebini bitirdikten sonra çalışma hayatına Divan-ı Muhasebat muavinliğiyle başlamış, Maliye Vekâleti Varidat umum müdür muavinliği, Bursa Defterdarlığı (1942), Millî Savunma Bakanlığı merkez muhasebe müdürlüğü (1945) yapmış, devlet görevindeyken okullarda meslekî dersler vermiştir.⁹ Taluy’un *Kahpenin Aşkı* (1934), *Dadaş Kız* (1939), *Yüzler ve Maskeler* (1945) adlı romanları genel anlamda popüler aşk romanları sayılsalar da 1937’de yayımlanan *İnsan Artıkları* romanı Cumhuriyet’in “ideal vatandaş” şablonunun bir hayli uzağında, alt kesimden insanların hikâyesini toplumcu gerçekçi bir yaklaşımla ele alır. Taluy, çocuklar için kaleme aldığı romanlarında Cumhuriyet aydınının sorumluluklarını üzerinde daha çok duymuş gibidir. Bunlar *Dert Veren Pınar* (1936), *Hayvanlar Âleminde 37 Hikâye* (1943) ile tarihî hikâye kitapları olan *Bir Avuç Askerle Tiryaki Hasan Paşa* (1945) ve *Alemdar Mustafa Paşa’dır* (1945). Taluy’un beş kitaplık bir seriden oluşan ve bu makalenin evrenini oluşturan “Küçük Bir Gezginin Serüvenleri”¹⁰ serisinde sırasıyla şu kitaplar yer almaktadır: *Karadeniz Kıyılarında* (1944), *Hopa’ya Doğru* (1944), *Ardahan Yollarında* (1944), *Ağrı Dolaylarında* (1944) ve *Erzurum’dan Ankara’ya* (1945). “Okul ve Öğrenci Kitapları” kategorisi içinde yayımlandığı, Seri Dizisi “Yeryüzü”, Grup İsmi “Yurdumuz” olduğu belirtilen kitapların iç kapaklarında “...Maarif Vekilliği tarafından okullara tavsiye edilmiş ve ikinci defa basılmıştır” notuna ayrıca yer verilmiştir. Bu tavsiyede, aşağıda pek çok örnekle ortaya konacağı gibi, Anadolu’nun “vatan tasavvuru”na uygun biçimde temsili ile resmi ideolojinin “ideal çocuk” pedagojisinin iç içe ve verimli bir şekilde işlenmesi etkili olmuştur.

Karadeniz Kıyılarında

Serinin ilk kitabı *Karadeniz Kıyılarında* romanın “ideal çocuk” kahramanı Engin’in kişiliği hakkında küçük bir anekdotla başlar. Hopa’ya giden gemide tanıştığı doktorla yüzme konusunda konuşurlarken Büyükada’da başından geçen bir boğulma olayını anlatan Engin, bu gibi durumlarda hiç tereddüt etmeyecek kadar cesur ve atılgan olduğunu gösterir. Engin, aynı zamanda, boğulan kişinin kurtarıcısını boğma tehlikesine karşı saçlarından

⁸ Yves Lacoste, *Coğrafya Her Şeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar* (çev. Selim Sezer, 1. bs., İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014), ss. 77-82.

⁹ Murat Yalçın (ed.), “Hayrettin Ziya Taluy”, *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi* (3. bs., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010), s. 969-970.

¹⁰ Serinin ismi 3. kitapta diğer kitaplarla uyumsuz olarak “Küçük Gezgin’in Serüvenleri” şeklinde verilmiştir.

tutulması gerektiğini bilecek kadar tedbirli ve bilinçlidir.¹¹ Bu konuşmanın ardından güverteye çıkarılır. Diğer yolcular manzarayla ilgilenirken Engin gökyüzüne, yıldızlara bakmaktadır. Gemi kaptanının (kitapta "süvari") sorusu üstüne Engin vapurun hangi yönde gittiğini anlamaya çalıştığını söyler. Böylece Engin'in pusula kullanmadan yön tayini yapmasını sağlayacak coğrafya bilgilerine de sahip olduğu ortaya çıkar. Gemi kaptanının da yardımıyla önce Büyükayı'yı, ardından Kutup Yıldızı'nı, en sonunda da Küçükayı'yı bulurlar. Engin, bilgisi ve merakıyla bu defa da doktorla konuşmasında olduğu gibi gemi kaptanının takdirini kazanır.¹² Engin ertesi gün Boğaz hakkında ayrıntılı bilgiler verir. Engin ertesi gün gemi Boğaziçi'nden geçerken Boğaz hakkında da ayrıntılı bilgiler verir.¹³ Zonguldak'a gelindiğinde doktorun "kara elmas"ın ne olduğu sorusunu, cevabı bilmediği halde, basit bir mantık yürütmeye doğru cevaplar. Doktorun, "Nereden anladın bakalım?" diye sorması üzerine şu cevabı verir: "Kömür çok değerlidir de ondan." Doktor bu cevabı fazlasıyla beğenir. Ona göre de "medeniyetin canı kömürdür."¹⁴ Böylelikle, serinin ilk kitabının henüz ilk sayfalarında, doğru zaman ve doğru yerde uygulamaya döktüğü pratik bilgilerle kitabın çocuk kahramanı Engin'in Cumhuriyet pedagojisinin tanımladığı girişken, cesur, pragmatist ve bilgili "ideal çocuk" olduğu okura gösterilmiş olur.¹⁵

Kitap, sonrasında, okurun İnkılap Tarihi derslerinden aşına olduğu tarihî bir güzergâhta ilerler. İstanbul'dan gemiyle yola çıkan Engin'in Zonguldak'tan sonra ilk gözlemediği yerin İnebolu olması yazarın dikkat noktaları hakkında bir fikir verir. Doktor, burada da küçük yol arkadaşına İnebolu'nun Kurtuluş Savaşı'ndaki öneminden bahseder: "İstanbul'dan kaçan vatansızların birçoğu[nun], Anadolu'ya İnebolu'dan çıktı[klarını]" anlatır.¹⁶ İnebolu'yu geçtikten sonra Engin Kurtuluş Savaşı'nın bir diğer önemli noktası olan Samsun'u görmek ister. Burada, Samsun hakkındaki bilgiler bizzat yazar tarafından verilir:

"Orası Türkiye'nin kurtuluş kapısıydı. Atatürk 19.V.1919 da Anadolu'ya buradan ayak basmıştı. Onun dediği gibi, harbde yenilmiştik. Fena bir mütareke imzalamıştik. Millet yorgun ve fakir düşmüştü. Memleketi harbe soğanlar, kendilerini düşünerek, yabancı memleketlere kaçmışlardı. Padişah korkaktı. Yalnız canını ve tahtını düşünüyordu. İstanbul'da hükümet âcizdi. Ordunun silâhı, cep[h]anesi elinden alınmıştı. Memleketin her yanına başka bir düşman girmişti. Yunan ordusu İzmir'e çıkarılmıştı. İçerdeki

¹¹ Hayrettin Ziya Taluy, *Küçük Bir Gezginin Serüvenleri Birinci Kitap, Karadeniz Kıyılarında* (2. bs., Ankara: Çocuk Esirgeme Kurumu, 1944), s. 3.

¹² Taluy, *Karadeniz Kıyılarında*, ss. 3-5.

¹³ Taluy, *Karadeniz Kıyılarında*, s. 6.

¹⁴ Taluy, *Karadeniz Kıyılarında*, s. 8.

¹⁵ Ayrıca bkz. Güven Gürkan Öztan, *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası* (1. bs., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011), ss. 92-94.

¹⁶ Taluy, *Karadeniz Kıyılarında*, s. 17.

[H]ıristiyan düşmanlar memleketi kalbinden vurmak istiyorlardı. İşte Atatürk, memleketin böyle fena ve karışık bir zamanında Samsun'a çıktı. Kurtuluş güneşi de bütün yurda buradan doğdu."¹⁷

Engin, örnekleri yukarıda görüldüğü gibi, vatansever ve bilgili bir çocuktur. Ancak yer yer, Taluy'un başkahramanının gerçekliğini ve inandırıcılığını göz önünde bulundurarak metne müdahale ettiği görülür. Büyük olasılıkla, Engin yaşlarında bir çocuğun Kurtuluş Savaşı hakkında bu kadar fazla bilgisinin olamayacağını düşünmüş olmalıdır. Bununla birlikte, Taluy'un Samsun hakkında verilen bilgilerde olduğu gibi romanın yetişkin karakterlerinden birinin sözcülüğüne de başvurmamış olması dikkat çekicidir. Bu noktada, yazarın, Cumhuriyet aydını sorumluluğuyla, metnin içinde var olmak ve kendini göstermek istediği düşünülebilir. Bu gibi örnekler dışında, serinin genel bilgi sağlayıcısının Engin olduğu ve daha önce gösterildiği gibi, küçük kahramanın genel bilgi ve kültürünün yazarın kendisi ve metindeki yetişkin karakterler tarafından her fırsatta takdirle karşılandığı görülür. Örneğin, Zonguldak'ta çıkarılan kömür gibi Samsun'da tütün üretildiğini bildiği için doktor tarafından "Aferin Engin. Tam bir Türk çocuğuna yakışır bilgin var senin."¹⁸ sözleriyle övülür. Samsun'da demirleyen geminin yolcuları bir şehir turuna çıkarlar. Şehirde görülenler yine Cumhuriyetçi sembollerden oluşur: Atatürk'ün Samsun'da kaldığı ev ve şahlanmış bir at üstünde temsil edildiği heykel bunlar arasındadır.¹⁹

Hopa'ya Doğru

Serinin ikinci kitabında Orta ve Doğu Karadeniz'de üretilen madenler, zirai ürünler ile şehirlerin anıtsal alanları ve tarihî kişilikleri öne çıkar. *Hopa'ya Doğru*'nun ilk durağı Ordu'da fındıktan söz edilir. Giresun'dan sonra Trabzon'a geçilir. Burada Mondros Antlaşması'nda Pontus Rumlarıyla ilgili özel maddeden kaynaklandığı düşünülebilecek semboller öne çıkarılır: Örneğin, şehirde gezilen park Atatürk Parkı'dır.²⁰ Parkın ortasında büyük bir cami vardır. Engin, "caminin önündeki türbede Yavuz Sultan Selim'in annesinin yattığını ve "bü[y]ük Türk kahramanı Yavuz"un Trabzon'da yetiştiğini öğrenir. Tepeye tırmandıklarında Soğuksu denen bu yerde Atatürk'e ait bir köşke çıkarlar. "Edebî Şef, bütün mülkünü milletine bağışlamıştı[r]" İçerisini gezerler, Atatürk'e saygılarını sunarlar.²¹ Aynı kitapta, bugün de üretimi devam eden Kisarna maden suyundan²², "demir

¹⁷ Taluy, *Karadeniz Kıyılarında*, s. 23.

¹⁸ Taluy, *Karadeniz Kıyılarında*, s. 24.

¹⁹ Taluy, *Karadeniz Kıyılarında*, s. 31.

²⁰ Hayrettin Ziya Taluy, *Küçük Bir Gezginin Serüvenleri İkinci Kitap, Hopa'ya Doğru* (2. bs., Ankara: Çocuk Esirgeme Kurumu, 1944), s. 19.

²¹ Taluy, *Hopa'ya Doğru*, s. 20.

²² Taluy, *Hopa'ya Doğru*, s. 20.

elma" denen ekşi elmaları işleyen bir fabrikadan²³ ve iklimin buğday için elverişsizliği nedeniyle mısır üretiminden²⁴ söz edilir.

Ardahan Yollarında

Serinin üçüncü kitabı *Ardahan Yollarında* yolcuğun kara ayağının ilk etabıdır. Buradan itibaren doktorun yerini biri orman diğeri maden olmak üzere iki mühendis alır. Daha önce belirtildiği gibi Cumhuriyet kalkınmasında eğitilmiş ve uzman kişilerden büyük hizmetler bekleniyordu. Eldeki kısıtlı insan kaynakları ve maddi kaynaklar, her alanda arzulan gelişme ve büyümeyi sağlamak için korporatizmden teknokrasiye farklı kalkınma uygulamalarının seçmeci bir yaklaşımla uygulandığı eklektik bir devletçilik doğuruyordu. Bir tıp uzmanının refakatinden mühendislik alanında uzman kişilerin refakatine geçişle serinin içeriği de daha teknik bilgiler açısından zenginleşir. Hopa'dan yola çıkan ekip ormanlar arasından geçerken Engin, iki uzmandan madencilik ve ormancılık hakkında bol bol bilgi edinir. Artvin'de mola verilir, şehir gezilir. Hükümet konağı önündeki Atatürk büstüne özellikle işaret edilir.²⁵ Akşam kalınacak yer, şehirde inşa edilmiş, "yeni ve güzel bir Halkevi" dir.²⁶ Burada, bir tesadüf eseri olarak, o gece bir şenlik düzenlenmiştir:

"Gece Halkevine gittiler. Salon donatılmıştı. Halkeviler türlü gösteriler yaptılar. Beyaz gömlekli, siyah pantolonlu gençler, el ele verip halka oldular. Büyük bir armonikle yerli havalar çalınıyordu. Kıvrak bir oyun başladı. [...] Yaşlı iki ozan, karşı karşıya, şiirler söylediler. Artvin, 44 sene düşman elinde esir kalmıştı. Bu acı günleri, sonra büyük savaş sonunda nasıl kurtulduklarını, ondan sonra da kurtuluş savaşını anlattılar"²⁷

Ertesi sabah Çoruh Irmağı gezilir. Ardından, Karanlık Meşe ormanına girilir. Burada, ilginç şekilde, kahramanların etrafındaki ağaçlar ve hayvanlar yerine Afrika ormanları ve hipopotam ve antilop gibi tropik canlılar hakkında bilgiler verilir. Anadolu, ağaçları, kuşları, özetle bütün bir doğasıyla, bir anda görünmez olur.²⁸ Ancak doğal zenginlikler ortaya çıktığında odak tekrar yakın çevreye döner. Kitabın sonunda, uzun uzun kütük taşıma faaliyetlerinden bahsedilir.²⁹

Ağrı Dolaylarında

Engin'in Ardahan'da öğrendikleri çok değerlidir. *Ağrı Dolaylarında* kitabında bu bilgilerden şöyle söz edilir: "Çift, tarla, hayvancılık, sütçülük, yağcılık,

²³ Taluy, *Hopa'ya Doğru*, s. 35.

²⁴ Taluy, *Hopa'ya Doğru*, s. 36.

²⁵ Hayrettin Ziya Taluy, *Küçük Gezgin'in Serüvenleri Üçüncü Kitap, Ardahan Yollarında* (2. bs., Ankara: Çocuk Esirgeme Kurumu, 1944), s. 18.

²⁶ Taluy, *Ardahan Yollarında*, s. 18.

²⁷ Taluy, *Ardahan Yollarında*, s. 20-21.

²⁸ Taluy, *Ardahan Yollarında*, ss. 29-34.

²⁹ Taluy, *Ardahan Yollarında*, s. 42-43.

peynircilik hakkında bilgiler edindi. Öğrendiği şeyler, kitaplar dolduracak kadar çoktu. Hele arıcılık, onu pek sarmıştı. Altı yüzden fazla kovana olan bir bayın bahçesinde günlerce kaldı.”³⁰ Engin yalnızca teorik bilgiyle yetinmez, “önemli” deneyimler de edinir. Engin’in yeni yol arkadaşları doktorla öğretmen Engin’le Vural’a nişan almasını ve silah atmasını öğretirler. Vural bir hayli iddialı olmasına rağmen hedef gösterilen kartalları vuramaz. Engin silahlar konusunda bir hayli çekimserdir. O nişan alıp ateş edene kadar kartallar uçup giderler. Ancak Engin bundan sonra küçük bir aydınlanma yaşar:

“Engin, parmağını tetiğe koydu ve çekti. Silâh patlamıştı. Silâh atmanın o kadar zor bir şey olmadığını ve deminden beri boşuna korktuğunu anladı. Şimdi içinde bir merak uyanmıştı: acaba nişan alıp vurabilir miydi? Bundan sonra her fırsatta boş tüfekle olsun nişan almayı öğrenmeye çalışacaktı.”³¹

Engin yolculuk boyunca bütün öğrendiklerini defterine yazar. Doğu Anadolu’nun coğrafi özellikleri hakkındaki bilgileri tek tek not eder: Bunlar arasında Çıldır ve Van gölleri³², (yine, başka bir pragmatist dolaylama ile tanımlanan) “beyaz maden” tuz ocakları³³, Iğdır’ın özgül iklimi³⁴, Ağrı Dağı (Everest Tepesi’yle karşılaştırmalı olarak)³⁵, Kara Bulak ve Gürcü Bulak (günümüzde Gürbulak) sınır kapıları³⁶, Murat Suyu, Karasu, Fırat, Çoruh, Aras nehirlerinin uzunlukları³⁷, Elekşkirt Ovası ve Yalnız Çam geçidi³⁸. Bu kitapta asıl ilginç bilgiler Türklerin kökeniyle ilgili olarak verilen bilgilerdir: Nuh Peygamber hakkında bilgiler veren öğretmen Nuh’un gemisinin Ağrı Dağı’na oturduğuna inanıldığını söyledikten sonra şöyle ekler: “Söylentilere bakılırsa, Türklerin ilk cediti Nuh’un üçüncü oğlu ‘Yafes’miş”.³⁹ Bu da, çalışmanın giriş bölümünde değinilen Türk Tarih Tezi’nin Anadolu’nun en eski sahiplerinin Türkler olduğu iddiasının dinler tarihine uydurulmuş şeklidir. Durgun’a göre kitabın küçük kahramanına verilen bu bilgilerin anlamı şöyledir: “Cumhuriyet Türklerinin vatanı Anadolu’dur. Türkler Anadolu’nun otokton halkıdır, çünkü Orta Asya’dan Anadolu’ya gelmiş ve medeniyetin beşiğini burada kurarak dünyaya yaymışlardır.”⁴⁰ Bu, bir toprak parçasının üzerinde yaşayan halka ait sayılabilmesi, başka bir deyişle “vatan” olabilmesi için o ulusun tarih öncesi çağlardan beri orada meskun

³⁰ Hayrettin Ziya Taluy, *Küçük Bir Gezginin Serüvenleri Dördüncü Kitap, Ağrı Dolaylarında* (2. bs., Ankara: Çocuk Esirgeme Kurumu, 1944), s. 2.

³¹ Taluy, *Ağrı Dolaylarında*, s. 15-16.

³² Taluy, *Ağrı Dolaylarında*, s. 7, 9.

³³ Taluy, *Ağrı Dolaylarında*, s. 19.

³⁴ Taluy, *Ağrı Dolaylarında*, s. 22.

³⁵ Taluy, *Ağrı Dolaylarında*, s. 27.

³⁶ Taluy, *Ağrı Dolaylarında*, s. 28, 35.

³⁷ Taluy, *Ağrı Dolaylarında*, s. 41.

³⁸ Taluy, *Ağrı Dolaylarında*, s. 44-45.

³⁹ Taluy, *Ağrı Dolaylarında*, s. 32-33.

⁴⁰ Durgun, s. 269.

olması gerektiğine dayanan, prennialist ve özcü bir yaklaşımdır ve bu yanıyla Batılılaşmacı Cumhuriyet kadrolarının savunduğu medeniyet tanımı içindeki "ortak vatan" ve "sivil vatandaşlık" gibi kavramları, ironik biçimde, dışlar. Bunun gibi, Anadolu'nun gerçek sahiplerine dair köken anlatısına ve homojen ulusal kimlik inşasına uygun olarak, Ağrı'da insanlar, "çeşit çeşit renklere bürünmüş halk"⁴¹ diye tanımlanır, isimleri verilmez. Yine, Diyadin'de, milliyetçi bir içgüdü olarak düşünülebilecek bir refleksle Öztürkçe kelimelere yer verilir. Örneğin, bugün hiçbir sözlükte rastlanmayan "görey" kelimesi Diyadin'le ilgili olarak şöyle kullanılır: "Görey hep aynıydı. Biçilmiş tarlalar, boz renkli dağlar."⁴² "Görey" in "çevre" anlamında kullanıldığı bağlama bakılarak söylenebilir.

Erzurum'dan Ankara'ya

Son kitap *Erzurum'dan Ankara'ya*'da coğrafya büsbütün ortadan kalkar, yerini tarihe bırakır. Engin ve yanındakiler etraflarına baktıklarında mekân değil, zaman görürler; adeta ikincisini müşahede ederler. Erzurum'da bulunmaları Osmanlı'nın en büyük buhranlarından biri olan 93 Harbi'nin acı hatıralarını akıllarda canlandırır. Durgun'un daha önce sözünü ettiğimiz "kartografik endişe" adını verdiği tehdit algısı had safhadadır ve bu yüzden "düşman"ın varlığı, sınırların ötesinde dahi olsa, ülkenin doğusuna geldiğinde psikoz seviyesinde hissedilir. 93 Harbi anlatılırken şeytanlaştırılmış bir düşman olarak "Moskoflar"dan ve onların uyguladığı fecaatlerden, şenaahtlerden söz edilir. Bununla birlikte, savaşta alınan ağır yenilgi yerine, yalnızca Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın başarıları ve Erzurum'un direnişi üzerinde odaklanılır.⁴³

Sonrasında, Erzurum'un daha yakın tarihine geçilir. Burada bir başka direniş sayfası açılır: Erzurum Kongresi. Kurtuluş Savaşı'nın ilk safhası anlatılırken Engin büyük heyecana kapılır, henüz Mondros Mütarekesi'nin sonuçlarından bahsedilirken telaşla atılır: "Buldum, buldum. Tarihin en büyük adamını buldum: Atatürk."⁴⁴

Daha önce belirtildiği gibi, Engin'in yolculuğu Mustafa Kemal'in ayak izlerini takip eder. Sivas'a geçildiğinde, doğal olarak, söz Sivas Kongresi'ne gelir.⁴⁵ Taluy, beşinci kitabın sonunda Ankara'ya ulaştırdığı çocuk kahramanı Engin'in Ankara izlenimlerini ve yolculuğun çıkış noktası İstanbul'a geri dönüş yolunda Ankara-İstanbul arasında yaşadığı maceralarını kendisinin yazıp bastracağını haber verir.⁴⁶

Sonuç

⁴¹ Taluy, *Ağrı Dolaylarında*, s. 39.

⁴² Taluy, *Ağrı Dolaylarında*, s. 40.

⁴³ Hayrettin Ziya Taluy, *Küçük Gezgin'in Serüvenleri Beşinci Kitap, Erzurum'dan Ankara'ya* (2. bs., Ankara: Çocuk Esirgeme Kurumu, 1945), ss. 6-9.

⁴⁴ Taluy, *Erzurum'dan Ankara'ya*, s. 10.

⁴⁵ Taluy *Erzurum'dan Ankara'ya*, s. 13-14.

⁴⁶ Taluy, *Erzurum'dan Ankara'ya*, s. 22.

Hayrettin Ziya Taluy'un "Küçük Bir Gezginin Serüvenleri" başlığını taşıyan beş kitaplık serisinin incelendiği bu makalede "Cumhuriyet çocuklarına" verilmek istenen vatan algısı ve ulusal pedagojinin çok sayıda örneği tespit edildi. Resmî ideolojinin milli eğitim müfredatı için belirlediği dil, tarih ve bu çalışma özelinde ortaya konduğu gibi coğrafya konularının, çeşitli maceralarla süslenmiş bir gezi kitabı olarak sunulan çocuk kitaplarında Anadolu'nun temsiline etkisi açık biçimde gözlenebilmektedir. Serinin çocuk kahramanı Engin seri boyunca yeni rejimin "resmî coğrafya kurgusu"na uygun biçimde hareket eder, bir bakıma "kurgulanmış" bir coğrafyada gezer. Gezilen yerlerin alametifarikası kabul edilen madenler, zirai ürünler ve hayvansal ürünler hakkında Engin'in bilgileri bir "ekonomik coğrafya" ders planının içeriğine uygun biçimde okurla paylaşılır. Bu anlamda Engin'in, Cumhuriyet'in çalışkan, bilgili ve vatansız "ideal çocuk" imgesine uygun bir tip olarak yaratıldığı görülür. Onun bilgisinin eksik kaldığı yerlerde konunun uzmanlarından (mühendisler veya diğer alanlarda eğitilmiş yetişkinler) yardım alınır. Genel anlamda kurmaca bir "ekonomik coğrafya dersi kitabı" olarak tanımlanabilecek ve vatanlaştırılan topraklara yönelik bu pragmatist bir bakış açısının egemen olduğu bu kitapların Maarif Vekilliği tarafından okullara tavsiye edilmesinde bu özelliklerinin etkili olduğu düşünülmelidir.

Benzer şekilde, serinin bütün kitaplarında gezilen yerlerin yakın tarih (ağırlıklı olarak İnkılap Tarihi) açısından önemine işaret edilir. Yeni çizilmiş sınırlara yönelik güvenlik kaygıları canlandırılır; kadim düşmanlara karşı jeopolitik bir "teyakkuz" çağrısı yapılır.

Sonuç olarak, İstanbul'dan Erzurum'a, oradan geri Ankara yoluyla İstanbul'a yapılan bu gezi boyunca Anadolu, küçük bir çocuğun bakış açısına uygun bir doğa olmaktan ziyade, yer altı ve yer üstü kaynakları ve yeni çekilmiş sınır çizgileriyle haritası çıkarılmış "mahdut" bir vatan olarak temsil edilmiştir. Kitapların içeriğine küçük bir çocuğun doğaya dönük dikkat ve meraklarından çok, bir Cumhuriyet aydınının ekonomik coğrafyaya ve jeopolitiğe dair tespit ve gözlemlerinin egemen olması bu yüzdendir.

Kaynakça

Birinci Türk Tarihi Kongresi, Konferanslar, Müzakere Zabıtları, Ankara: Maarif Vekâleti, 1932.

Dilmen, İbrahim Necmi, "Güneş-Dil Teorisinin Ana Hatları", *Üçüncü Türk Dil Kurultayı, Tezler Müzakere Zabıtları*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1937.

Durgun, Sezgi, *Memalik-i Şahane'den Vatan'a*, 1. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

Kaplan, İsmail, *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi*, 7. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

Lacoste, Yves, *Coğrafya Her Şeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar*, çev. Selim Sezer, 1. bs., İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.

Öztan, Güven Gürkan, *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası*, 1. bs., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.

Taluy, Hayrettin Ziya, *Küçük Bir Gezginin Serüvenleri Beşinci Kitap, Erzurum'dan Ankara'ya*, 2. bs., Ankara: Çocuk Esirgeme Kurumu, 1945.

Taluy, Hayrettin Ziya, *Küçük Bir Gezginin Serüvenleri Birinci Kitap, Karadeniz Kıyılarında*, 2. bs., Ankara: Çocuk Esirgeme Kurumu, 1944.

Taluy, Hayrettin Ziya, *Küçük Bir Gezginin Serüvenleri Dördüncü Kitap, Ağrı Dolaylarında*, 2. bs., Ankara: Çocuk Esirgeme Kurumu, 1944.

Taluy, Hayrettin Ziya, *Küçük Bir Gezginin Serüvenleri İkinci Kitap, Hopa'ya Doğru*, 2. bs., Ankara: Çocuk Esirgeme Kurumu, 1944.

Taluy, Hayrettin Ziya, *Küçük Gezgin'in Serüvenleri Üçüncü Kitap, Ardahan Yollarında*, 2. bs., Ankara: Çocuk Esirgeme Kurumu, 1944.

Türk Tarihinin Ana Hatları, İstanbul: Devlet Matbaası, 1930.

Yalçın, Murat (ed.), "Hayrettin Ziya Taluy", *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, 3. bs., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

